

TURNHOUT – SMISKENSSTRAAT 2016
PROSPECTIE MET INGREEP IN DE BODEM

INHOUD

1.	VERANTWOORDING	7
2.	AANLEIDING EN DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK	7
3.	ADMINISTRATIEVE FICHE	8
	3.1. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	8
	3.2. OMSCHRIJVING VAN DE ONDERZOEKSOPDRACHT	9
4.	SITUERING	10
	4.1. ALGEMENE SITUERING	10
	4.2. TOPOGRAFISCHE SITUERING	10
	4.3. GEOLOGISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING	11
5.	CONTEXT	12
	5.1. HISTORISCHE CONTEXT	12
	5.2. ARCHEOLOGISCHE CONTEXT	13
6.	ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	14
	6.1. METHODIEK	14
	6.2. ONDERZOEKSRESULTATEN	16
	6.2.1. Bodemkundige vaststellingen	16
	6.2.2. Archeologische vaststellingen	19
	6.2.3. Assessment en basisanalyse van de vondsten en stalen	25
	6.2.4. Chronologie en datering	25
	6.2.5. Bewaringstoestand	26
	6.2.6. Afbakening van de site	26
7.	ADVIES	27

8.	SYNTHESE	29
9.	BIBLIOGRAFIE	30
9.1.	GERAADPLEEGDE LITERATUUR	30
9.2.	CARTOGRAFISCHE BRONNEN	31
10.	BIJLAGEN	32

1. VERANTWOORDING

In het kader van de realisatie van nieuwe woongelegenheden op de locatie van het voormalig fabrieks- en kantorencomplex Splichal te Turnhout – Smiskensstraat adviseerde het agentschap Onroerend Erfgoed een evaluatie van het eventueel bewaarde archeologische bodemarchief d.m.v. een voorafgaande prospectie met ingreep in de bodem. De uitvoering ervan werd door de bouwheer, Etimar bvba, toevertrouwd aan freelance archeoloog Robby Vervoort, i.s.m. de cel Onderzoek van Erfpunt.

De vergunning voor het onderzoek werd op 13 oktober 2016 door het agentschap Onroerend Erfgoed afgeleverd (projectcode 2016/385). Het veldwerk werd tussen 22 en 27 december 2016 uitgevoerd door archeologen Marjolijn De Puydt (vergunninghouder) en Bart Lauwers.

2. AANLEIDING EN DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK

Het projectterrein, ca. 1,4 ha groot, situeert zich in de nabije omgeving van twee recentelijk onderzochte middeleeuwse nederzettingen, die aangeven dat het gebied intensief bewoond was vóór de ontwikkeling van de vrijheid Turnhout in de loop van de 13de eeuw (zie § 5.2). Het archeologisch potentieel van deze locatie werd dan ook hoog ingeschat.

Doel van een prospectie met ingreep in de bodem is een archeologische evaluatie van het terrein. Dit houdt in dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd wordt en dat de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten wordt bepaald. Onderdeel van de evaluatie is dat er mogelijkheden gezocht worden om *in situ*-behoud te bewerkstelligen. Indien dit niet kan worden er aanbevelingen geformuleerd voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen).

3. ADMINISTRATIEVE FICHE

3.1. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

NAAM OPDRACHTGEVER

Etimar bvba

NAAM UITVOERDER

Erfpunt – cel Onderzoek

NAAM VERGUNNINGHOUDER

Marjolijn De Puydt

ARCHEOLOGISCH DEPOT

Opgravingsarchief: Erfgoeddepot Noorderkempen
Vondsten en stalen: Erfgoeddepot Noorderkempen

PROJECTCODE

2016/385

VINDPLAATSNAAM

Turnhout – Smiskensstraat 2016 (TH SS 16)

PROVINCIE

Antwerpen

GEMEENTE

Turnhout

PLAATS

Smiskensstraat

TOPONIEM

Site Spichal

COÖRDINATEN (LAMBERT '72)

Noord: 223216,303000 m

Oost: 190275,339000 m

Zuid: 223005,992000 m

West: 190194,608000 m

KADASTRALE GEGEVENS

Turnhout, Afdeling 3, Sectie O, 708A2, 708C2, 708D2, 708E2, 708L, 708M

TOPOGRAFISCHE LIGGING

Zie § 4.2.

BEGINDATUM

22 december 2016

EINDDATUM

27 december 2016

3.2. OMSCHRIJVING VAN DE ONDERZOEKSOPDRACHT

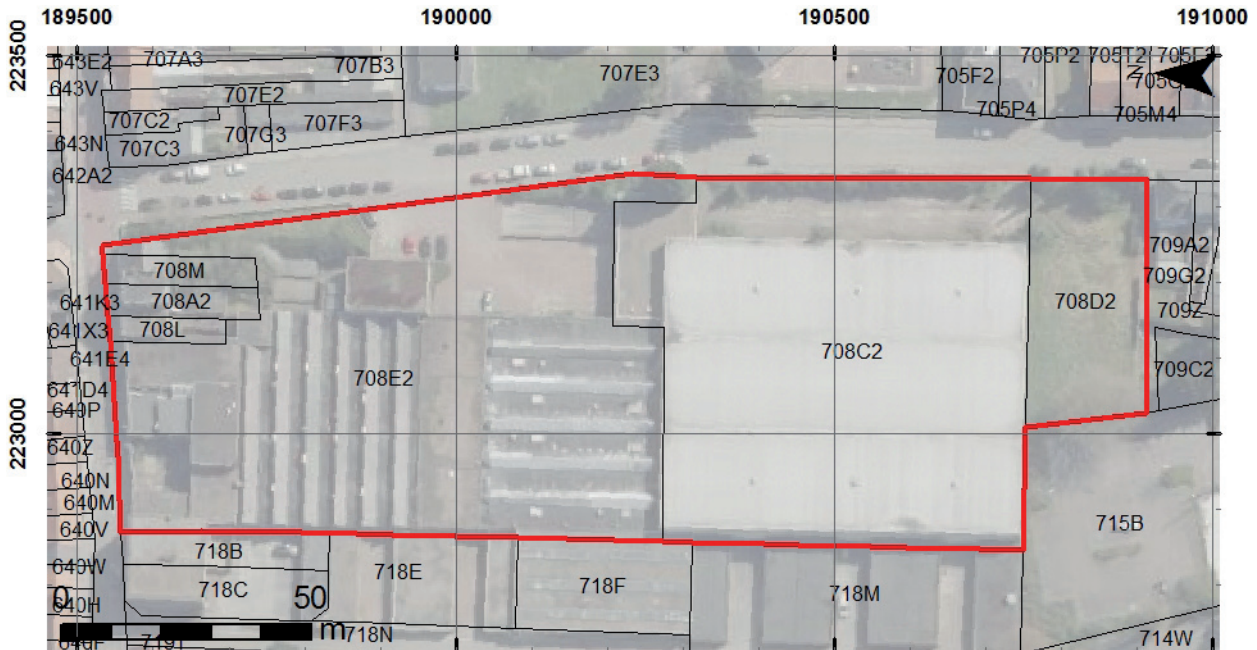
- Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische prospectie met ingreep in de bodem.
- Archeologische verwachtingen: nabijheid van archeologische sites wijst op een groot potentieel in verband met archeologische sporen.
- Wetenschappelijke vraagstelling: evaluatie archeologische waarde van het projectgebied.
- Doelen en wensen van de bouwheer: realisatie wooncomplex

4. SITUERING

4.1. ALGEMENE SITUERING

De projectzone situeert zich binnen de stadskern van Turnhout, in het binnengebied tussen de Apostoliekenstraat (noorden) en de Smiskensstraat (oosten) (fig. 1). Kadastraal staat het gekend als Turnhout, Afdeling 3, Sectie O, percelen 708A2, 708C2, 708D2, 708E2, 708L en 708M (fig. 1). Ten behoeve van het nieuwbouwproject werden de bestaande fabrieks- en kantoorgebouwen van de voormalige drukkerij Splichal gesloopt.

Fig. 1. Situering op het kadaster (AGIV Web Map Service s.d.).

4.2. TOPOGRAFISCHE SITUERING

Het projectgebied situeert zich op het front van de cuesta van de Noorderkempen, een microreliëf dat bepaald wordt door de helling van de onderliggende vroeg-pleistocene kleisubstraten (fig. 2). Deze Formatie van de Kempen omvat onderaan de Klei van Sint-Lenaerts-Rijkevorsel, afgedekt door het Zand van Beerse, dat op zijn beurt werd afgedekt door de jongere Klei van Turnhout. Dit kleipakket werd tenslotte begraven onder laat-pleistocene dekzanden.

Met name de zuidelijke helft van de projectzone helt zichtbaar af naar het beekdal van de Aa, die ten zuiden van de stad stroomt om uiteindelijk uit te monden in de Kleine Nete. Ondanks de ophogingen en de nog aanwezige bebouwingen was het hoogteverschil binnen de grenzen van de projectzone nog steeds duidelijk merkbaar.

Fig. 2. Situering van het onderzoeksterrein op een digitaal hoogtemodel. De helling van het terrein naar het zuiden is toe is duidelijk zichtbaar (AGIV Web Map Service *s.d.*).

4.3. GEOLOGISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING

De matig natte zandbodem ter hoogte van het onderzoeksgebied werd door eolische activiteit tijdens het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), en mogelijk ook tijdens het Vroeg-Holoceen, afgezet op de Formatie van de Kempen¹. De wellicht oorspronkelijk aanwezige plaggenbodem, met een diepe antropogene humus-A-horizont (*Zdm* of *Plaggic Anthrosol*, fig. 4)², bleef alleen in de noordelijke helft (perceel 708E2) bewaard. Met uitzondering van in de smalle groenzone langsheen de zuidgrens van het terrein konden nergens in de zuidelijke helft resten van een ploegvoor worden waargenomen: het meer dan 2 m dikke ophogingspakket rustte rechtstreeks op de onverstoorte moederbodem. De ploegvoor was overal machinaal verwijderd en wellicht (deels) in de zuidelijke groenzone uitgespreid (zie § 6.2.1).

1 Bogemans 2005.

2 Van Ranst & Sys 2010.

5. CONTEXT

5.1. HISTORISCHE CONTEXT

Voor het onderzoeksgebied zijn ons geen geschreven historische bronnen bekend. Wel is er cartografisch materiaal voorhanden. Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is de volledige oppervlakte van het onderzoeksterrein als landbouwgebied ingekleurd (fig. 3). Ook op de Atlas van de Buurtwegen (ca. 1840) blijkt het gebied onbebouwd (fig. 4).

Fig. 3. Projectie op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, ca. 1771-1778 (AGIV Web Map Service *s.d.*).

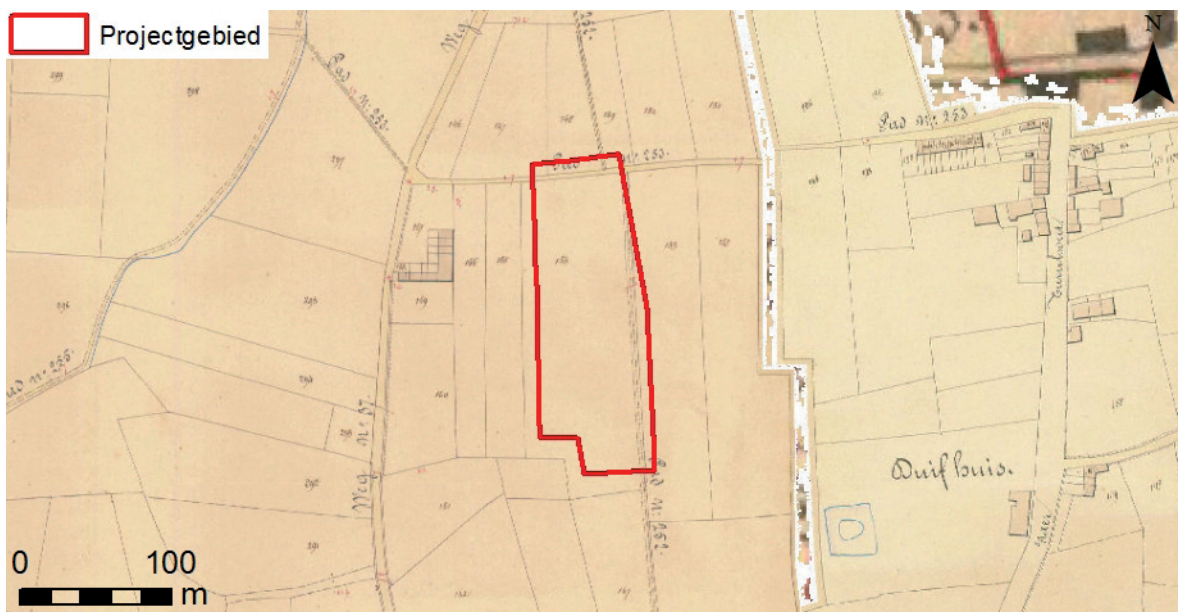
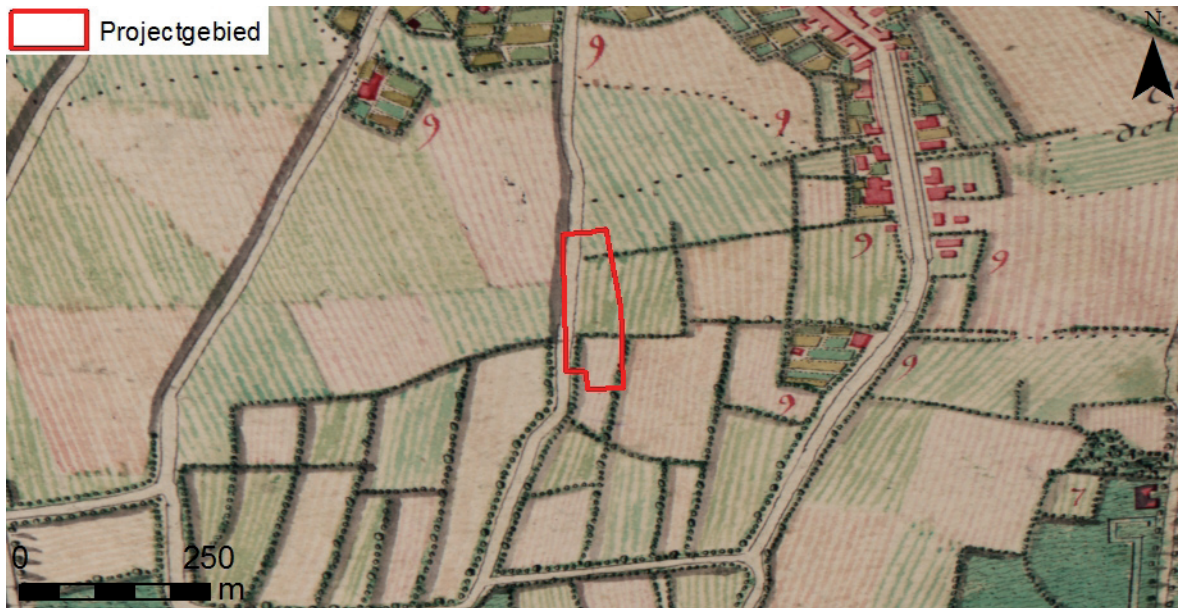
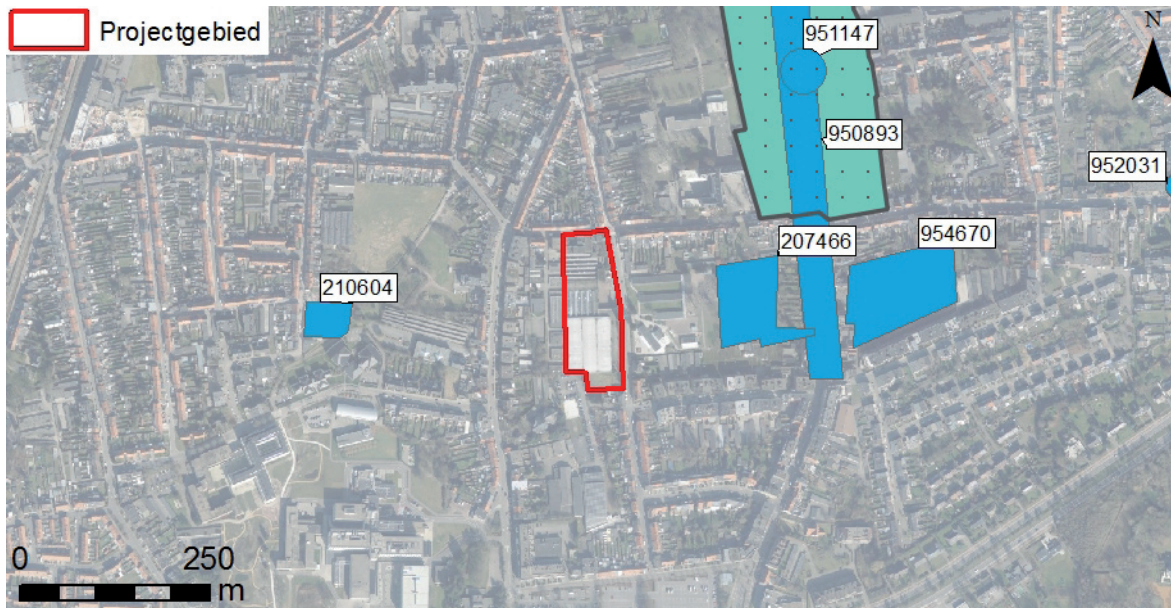

Fig. 4. Projectie op de Atlas van de Buurtwegen, ca. 1840 (AGIV Web Map Service *s.d.*).

5.2. ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

De historische kern van Turnhout situeert zich ten noorden van het projectterrein. Archeologische onderzoeken op ondermeer de Grote Markt, het Zegeplein aan het Kasteel en de Brepolssite leverde niet alleen nieuwe inzichten op over de stadsontwikkeling tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd, maar brachten ook sporen uit de bronstijd, ijzertijd, Gallo-Romeinse periode, en vroege en volle middeleeuwen aan het licht³.

Ook uit de nabijere omgeving van het onderzoeksterrein zijn diverse archeologische sites gekend (fig. 5).

Zo werd bij een proefsleuvenonderzoek langsheen de Kruisbergstraat, zo'n 300 m ten westen van het projectterrein, een vol- tot laatmiddeleeuwse bewoningskern vastgesteld (Centrale Archeologische Inventaris, nr. 210604)⁴. Zo'n 150 m ten oosten van de projectzone, ter hoogte van de Graatakker, werd een eveneens middeleeuwse bewoningskern opgegraven, bestaande uit een hoofd- met bijgebouw en diverse erfstructuren. Daarnaast werden ook ijzertijdsporen en los lithisch vondstmateriaal aangetroffen (Centrale Archeologische Inventaris, nr. 207466)⁵.

Onmiddellijk ten oosten daarvan werden langs de Herentalsstraat een middeleeuwse en twee 17de-eeuwse waterputten vastgesteld (Centrale Archeologische Inventaris, nr. 950893)⁶. Elders in de straat werd bij de sloop van een oude bakkerij een 16de-eeuwse muntschat aangetroffen (Centrale Archeologische Inventaris, nr. 951147)⁷.

Nog verder naar het oosten werden langs de Graatakker/Smalvoortstraat paalsporen met vermoedelijke datering in de ijzertijd, een noord-zuid georiënteerde gracht met laatmiddeleeuws aardewerk in de vulling en een turflaag met een houten plank aangetroffen (Centrale Archeologische Inventaris, nr. 954670).

Fig. 5. Gekende archeologische waarden in de omgeving (AGIV Web Map Service s.d.).

3 Delaruelle & Tops 2012.

4 De Beenhouwer *et al.* 2015.

5 van Dijck 2016.

6 Annaert 1998.

7 Van Keymeulen 1966.

6. ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

6.1. METHODIEK

Fig. 6. Situatieschets van het plangebied, met aanduiding van de diverse werkputten en de zones die als gevolg van verontreiniging en bestaande bevoering niet konden worden onderzocht (naar: situatieschets agentschap OE).

Het archeologisch proefsleuvenonderzoek beoogde een documentatie en evaluatie van de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering), om op die manier tot een waardestelling te komen. Op basis hiervan kan door het agentschap Onroerend Erfgoed tot een eventueel vlakdekkend onderzoek van het onderzoeksterrein of bepaalde delen ervan worden besloten.

Het plangebied heeft een totale oppervlakte van 1,37 hectare. Voor het onderzoek werden evenwel reeds op voorhand twee zones uitgesloten voor onderzoek, dit als gevolg van een tamelijk uitgestrekte stookolieverontreiniging (fig. 6). Dit reduceerde de te onderzoeken oppervlakte tot ca. 12 277 m². Bij de sanering bleek de meest noordelijke

verontreiniging zich nochtans nog breder uit te strekken, tot buiten de bufferzone en tot onder een daarom nog niet verwijderde betonvloer en bestrating. Niettemin werd d.m.v. ca. 4,5 tot 5 m brede sleuven in totaal 1559 m² onderzocht, goed voor 12,70 % van de oppervlakte.

De zes werkputten (sleuven) (fig. 6, nrs. 1-5 & 8) werden aangelegd volgens een geschrinkt patroon en met een maximale tussenbreedte van 17,8 m. Werkput 5 werd hierbij noodgedwongen westelijker aangelegd dan voorzien, dit wegens de aanwezigheid van diep in de bodem uitgehaalde ruimtes in gewapend beton. Langsheen de Smiskensstraat ten slotte werden twee bijkomende, smallere (ca. 2,4 m) testputten (nrs. 6 en 7) gegraven om na te gaan in hoeverre het onderzoeksvlak buiten de contouren van de voormalige loodsen beter was bewaard dan binnen de contouren (*cf.* sleuven 1 t.e.m. 3). Het noordelijke uiteinde van werkput 2 werd met een kijkvenster uitgebreid met het oog op een betere evaluatie van de aard en densiteit van de daar aangetroffen sporen.

De omtrek en de diepte van de sleuven, evenals van de eventuele aanwezige sporen, werden digitaal ingemeten door eigen personeel. Van elk relevant spoor werden beschrijvingen en foto's gemaakt. Een aantal sporen werd gecoupeerd, teneinde hun betekenis en bewaarde diepte na te gaan. Vondsten die in het opgravingsvlak zichtbaar waren werden per spoor verzameld. Met de metaaldetector werd gecontroleerd op de aanwezigheid van metalen.

Bij de uitwerking van het proefsleuvenonderzoek werden alle gegevens verzameld in een databank. De sporenlijst, vondstenlijst en fotolijst zijn als bijlagen bij dit rapport gevoegd.

De vondstenlijst beschrijft per stratigrafische eenheid per spoor de diverse vondstcategorieën, telkens met het aangetroffen aantal stuks, en geeft, voor zover mogelijk, per categorie een algemene datering. Op basis daarvan wordt aan het betreffende spoor een globale datering toegekend. De sporenlijst is de neerslag van de veldbeschrijvingen en omvat nota's over de vorm, kleur en samenstelling van de sporen, evenals de gerelateerde vondstnummers. De fotolijst tenslotte bevat de beschrijvingen van de diverse overzichts- en detailfoto's die tijdens het veldonderzoek werden genomen.

Dit rapport schets het algemene kader van het onderzoek en bevat de neerslag van de onderzoeksresultaten. Een kopie ervan, met bijlagen en sporenplan, wordt zowel in analoge als digitale vorm aangeleverd aan bouwheer Etimar bvba, het agentschap Onroerend Erfgoed (Brussel en Antwerpen) en de Centrale Archeologische Inventaris.

6.2. ONDERZOEKSRISULTATEN

6.2.1. Bodemkundige vaststellingen

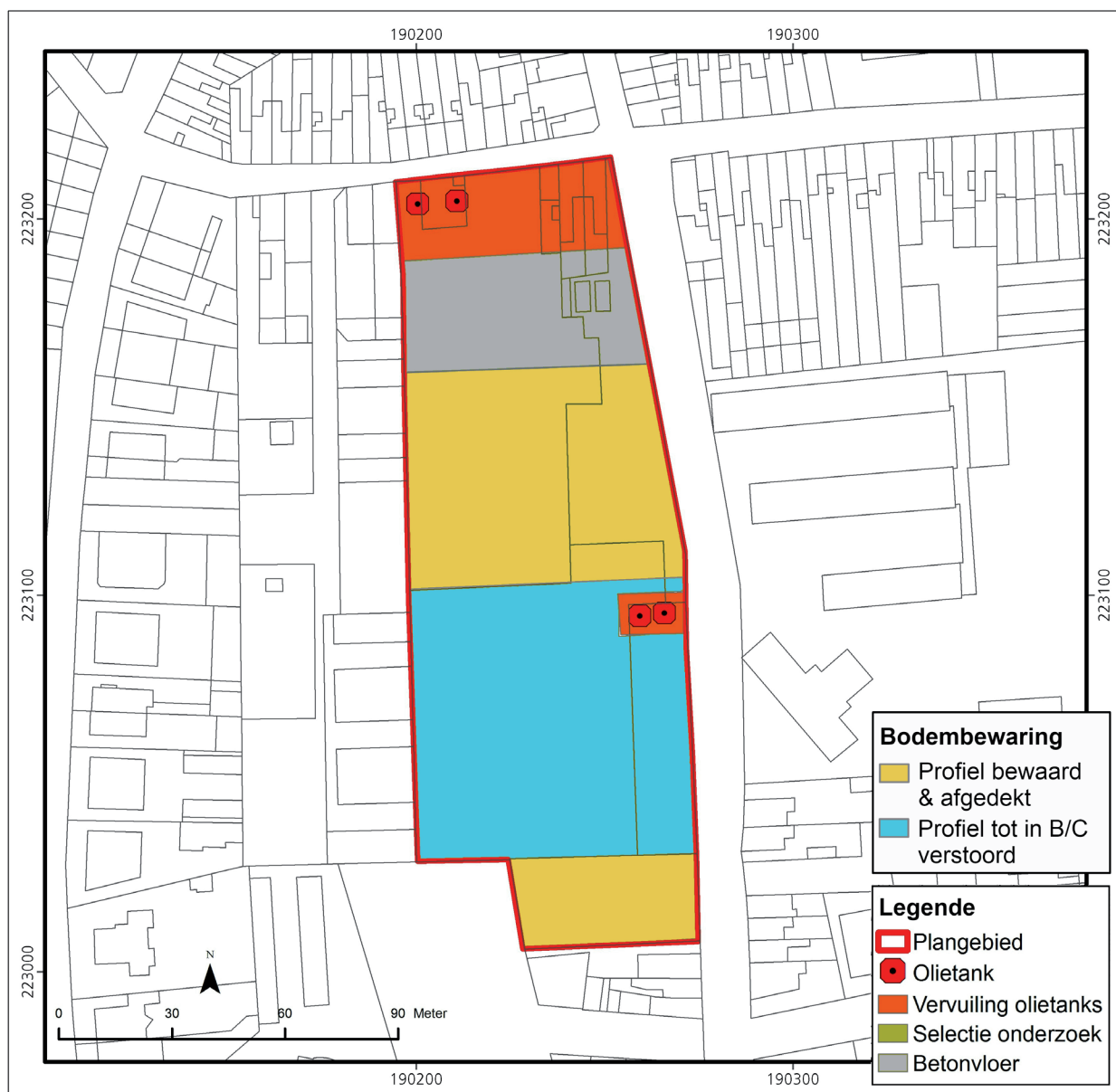

Fig. 7. Situatieschets met aanduiding van de bodembewaring binnen het plangebied (naar: situatieschets agentschap OE).

Uit sondages was reeds gebleken dat de bewaringstoestand van de bodem aanzienlijk varieerde naargelang de locatie binnen het projectterrein (fig. 7). Zo bleek in de noordelijke terreinhelft (perceel 708E2) de ploegvoor van vóór de fabrieksbouw nagenoeg volledig bewaard, hetgeen een goede conservering van het archeologisch bodemarchief suggereerde. Op het 'middelste' perceel 708C2 echter konden nergens resten van een ploegvoor worden waargenomen: het meer dan 2 m dikke ophogingspakket rustte rechtstreeks op de onverstoorde moederbodem (fig. 8). De ploegvoor bleek overal machinaal verwijderd en wellicht (deels?) in de groenzone in het uiterste zuiden van het projectterrein (perceel 708D2) uitgespreid (fig. 9). De erg talrijke recente verstoringen in het vlak waren te wijten aan een onzorgvuldige afgraving van deze teelaarde. Het gaat om meestal ondiepe 'happen' van de kraanbak, of negatieven van kraanrupsen en vrachtwagenbanden.

Fig. 8. Putwandprofiel in werkput 1: de teelaarde en wellicht een deel van de moederbodem werden afgegraven en opnieuw afgedekt met een metersdik ophogingspakket.

Fig. 9. Putwandprofiel in werkput 8: boven de oorspronkelijke ploegvoor waren dikke, organisch aangerijkte pakketten zichtbaar. Mogelijk gaat het hier om de verzette ploegvoor van het perceel 708C2.

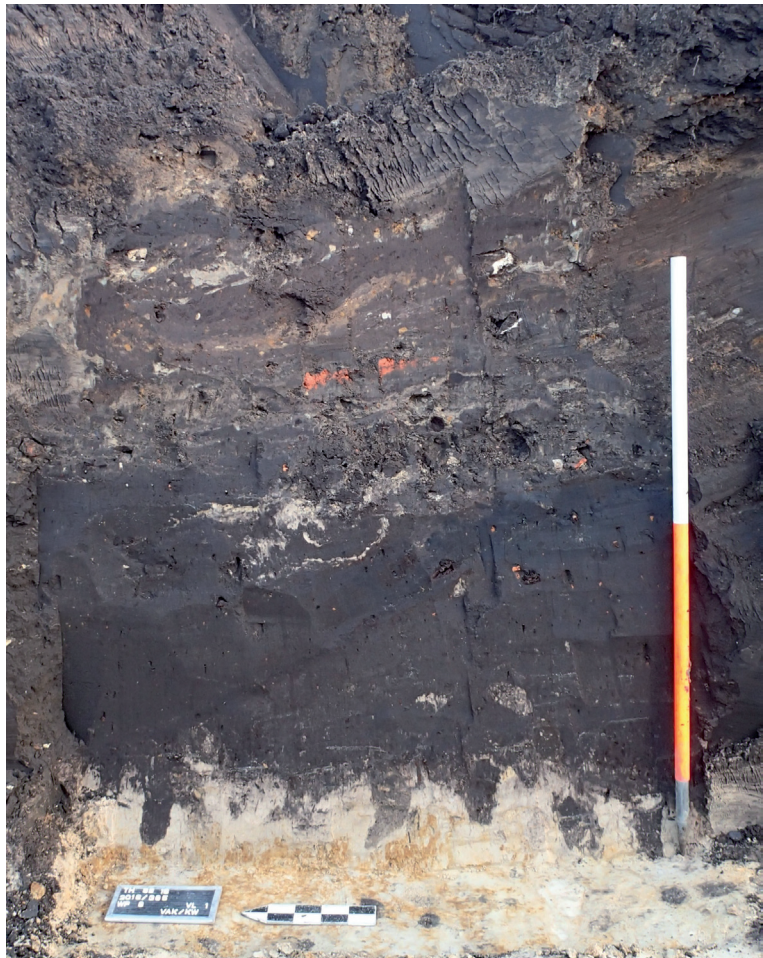

Fig. 10. Putwandprofiel in werkput 4: een onvolledig ontwikkelde podzol onder een grijs plaggendek.

De putwandprofielen in de noordelijke terreinhelft (perceel 708E2) toonden – onder de recente verstoringen en ophogingen (Ap1) – een tamelijk dikke ploegvoor waarin twee gehomogeniseerde pakketten (Ap2 en Ap3) konden worden onderscheiden (fig. 10). Deze suggereerden een systematische ophoging van de teelaarde d.m.v. plaggen vermengd met stalmest (*Zdm* of *Plaggic Anthrosol*). De diepe antropogene humus-A-horizont zorgde ervoor dat de onderliggende podzolisatiehorizonten van ploegactiviteit beschermd bleven: ondanks de sterke bioturbatie konden een (onvolledig) uitgeloopte E-horizont en een (onvolledig) aangerijkte Bh-horizont worden waargenomen. Dat deze podzolisatieverschijnselen, die ook in het vlak erg zichtbaar waren, nagenoeg volledig ontbraken in de (nochtans slechts enkele meters) zuidelijker gelegen werkputten, illustreert dat daar met de ploegvoor wellicht ook een deel van de C-horizont werd afgegraven. Dit impliceert op zijn beurt dat eventueel aanwezige ondiepere sporen mee verdwenen zijn.

6.2.2. Archeologische vaststellingen

Werkputten 1-3 en 6-7 (perceel 708C2)

Bij de start van de aanleg van **werkput 1** werden uitgebreide verstoringen van het vlak waargenomen, waarna werd besloten het traject iets naar het oosten te verleggen. Met uitzondering van een onzeker spoor (**S 1**) op het zuidelijke uiteinde van de werkput en een in de coupe als natuurlijk geïdentificeerde verstoring (**S 2**) leverde de werkput geen archeologische sporen op.

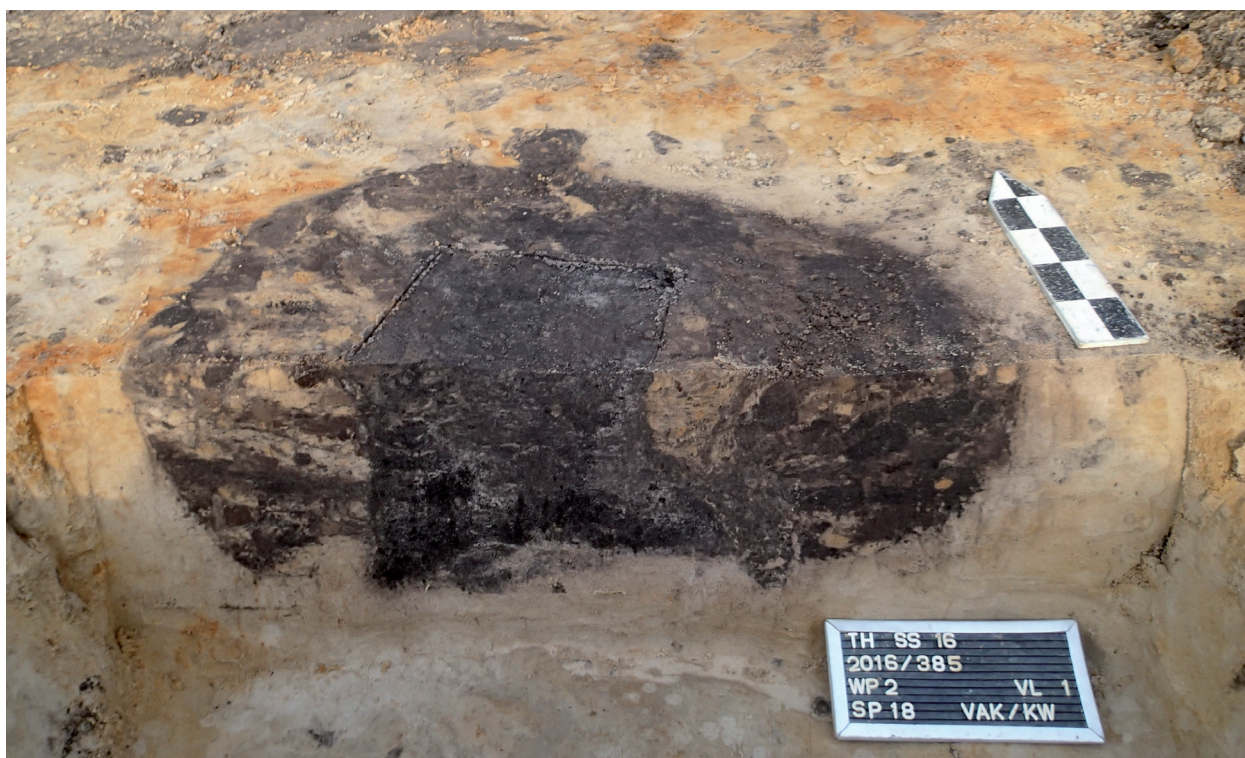

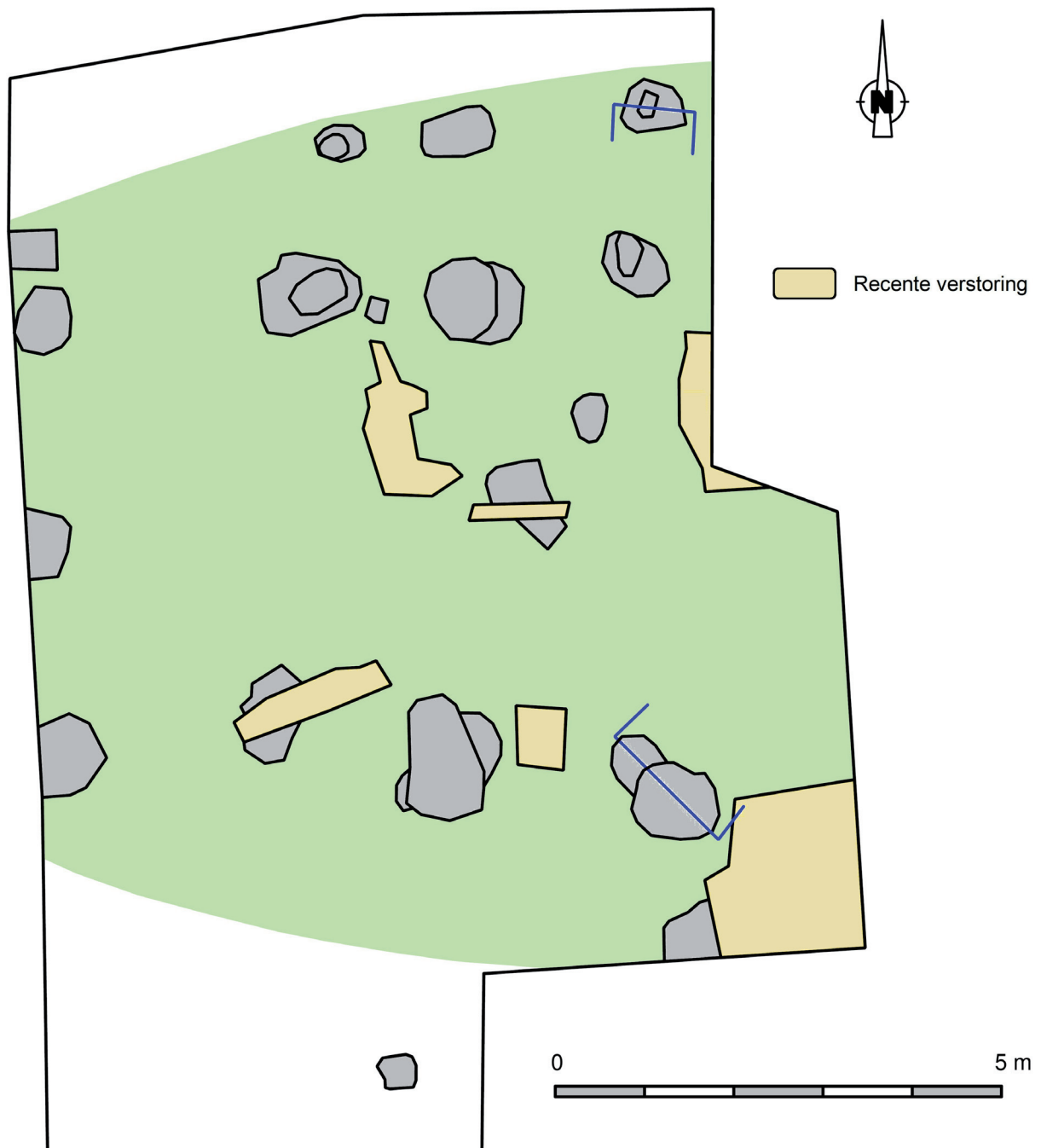
Fig. 11. Detail uit de allesporenkaart: perceel 708C2.

Ter hoogte van het noordelijke uiteinde van **werkput 2** troffen we een concentratie van sporen aan die d.m.v. een kijkvenster breder werd geïnspecteerd. Het betrof een cluster van een achttiental sporen (**S3-20**) waarvan een aantal een paalkern vertoonden (insteek met paalnegatief), terwijl andere als uitbraakkuilen boven eeninsteek mochten worden geïnterpreteerd. Twee van de sporen werden met het oog op een evaluatie van de bewaringstoestand gecoupeerd (fig. 12-13). Hieruit bleek een bewaarde diepte van resp. 30 cm (S 13, zuidelijke coupe) en 22 cm (S 18, noordelijke coupe). In geen van de sporen werd vondstenmateriaal aangetroffen.

Fig. 12. Werkput 2, spoor 13: de coupe toont een uitbraakkuil boven een (insteek?)kuil.

Fig. 13. Werkput 2, spoor 18: de coupe toont een paalnegatief, centraal in een insteekkuil.

Op basis van de aard en configuratie van de sporen, evenals hun onderlinge afstand mogen we redelijkerwijze uitgaan van de plattegrond van een typisch volmiddeleeuws bootvormig gebouw (fig. 14).

Fig. 14. Detail uit de allesporenkaart met de sporencluster op het noordelijke uiteinde van werkput 2.

In het dissertatieonderzoek door A. Huijbers naar de gebouwen in het Maas-Demer-Scheldegebied uit de volle middeleeuwen werd een typologie voorgesteld op basis van een specifieke combinatie van het verloop van de staanderrijen, het verloop van de lange wanden, de constructiewijze van de korte wanden, de opbouw van het skelet, de maatverhoudingen en een chronologische situering⁸. Volgens de typologie van Huijbers kan het gebouw van Turnhout – Smiskensstraat bij het type H2 worden ingedeeld. Dit wordt gekenmerkt door gebogen staanderrijen, gebogen lange zijden en in de meeste gevallen dubbele sluitpalen aan de korte zijden. Binnen H2 zijn diverse subtypes te onderscheiden op basis van het aantal paren

⁸ Huijbers 2007: 97-142.

- 9 Scheltjens *et al.* 2012.
- 10 Yperman & Smeets 2014.
- 11 Wouters *et al.* 1995-6.
- 12 Lauwers & Van Neste 2016.
- 13 Theuws *et al.* 1988.
- 14 Schabbink 1999.
- 15 van Dierendonck 1989.
- 16 Ball & Jansen 2002.
- 17 Bazelmans & Theuws 1990.
- 18 Roymans & Tol 1996.
- 19 van Hoof & Jansen 2002.
- 20 Huijbers 2007: 123, fig. 4.9.
- 21 Huijbers 2011: 96-97; Huijbers 2014: 369, 374, 389.

staanders, de constructiewijze van de korte wanden en het aantal gebinten (fig. 15).

Chronologisch wordt het type H2 geplaatst tussen ca. 1050 en 1200 n.Chr. Voorbeelden van dit type zijn ondermeer aangetroffen te Beerse – Beukenlaan⁹, Beerse – Holleweg¹⁰, Herk-de-Stad¹¹, Brecht – Oudaenstraat¹², Dommelen (prov. N.-Br., NL)¹³, Someren (prov. N.-Br., NL)¹⁴, Bladel – Kriekeschoor (prov. N.-Br., NL)¹⁵, Herpen – Wilgendaal (prov. N.-Br., NL)¹⁶, Geldrop – ‘t Zand (prov. N.-Br., NL)¹⁷, Weert – Kampershoek (prov. Limburg, NL)¹⁸, Uden – Schouwstraat (prov. N.-Br., NL)¹⁹ en Sint-Oedenrode – Cathalijne (prov. N.-Br., NL)²⁰. In Er kan in deze fase van het onderzoek overigens niet met zekerheid gesteld worden of het hier om een hoofd- dan wel bijgebouw gaat: op in vele gevallen blijken de als stallen of schuren geïnterpreteerde bijgebouwen slechts een fractie kleiner dan de hoofdgebouwen²¹.

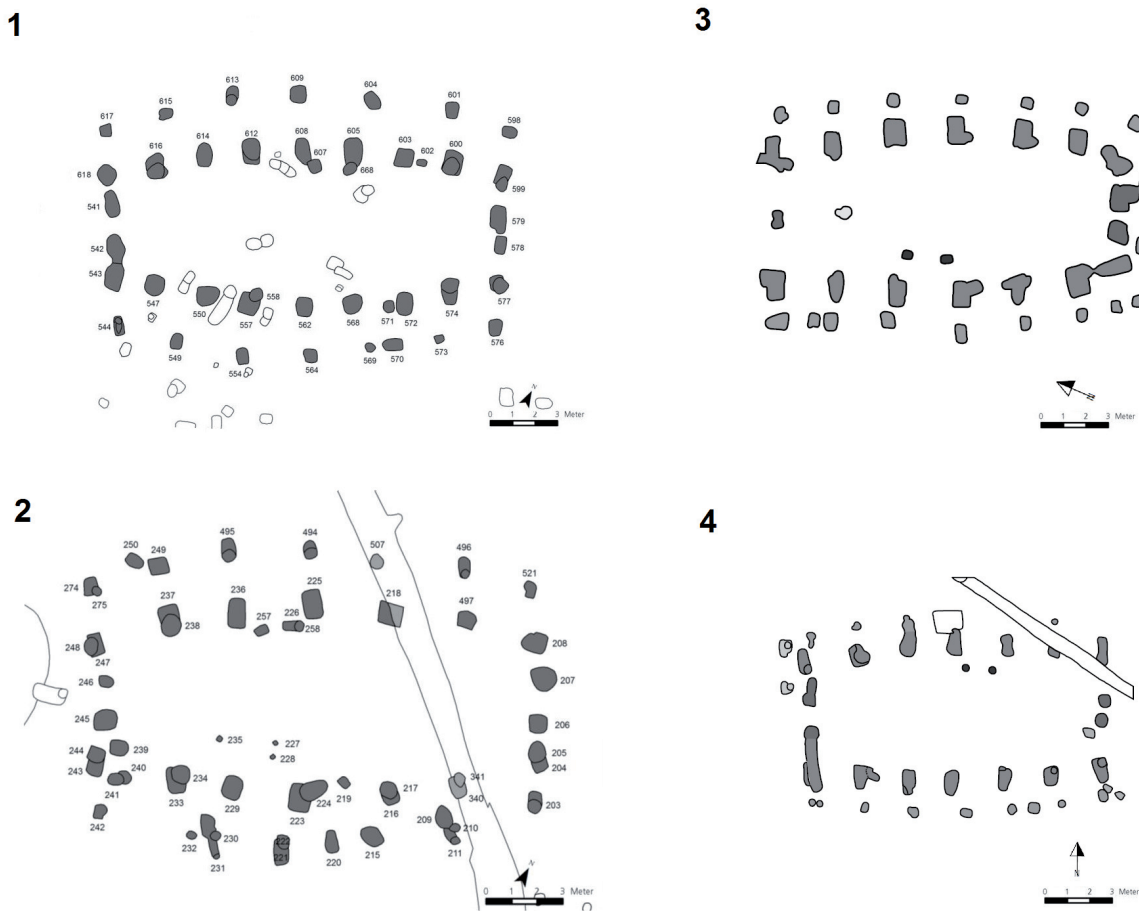

Fig. 15. Vergelijkbare bouwplattegronden uit Beerse – Beukenhof (1-2), Someren (NL) (3) en Sint-Oedenrode – Cathalijne (NL) (4) (Scheltjens *et al.* 2012 (fig. 5.14 & 5.17); Huijbers 2007 (fig. 4.9)).

De relatief beperkte bewaarde diepte van de sporen is een bijkomende aanwijzing dat op perceel 708C2 bij het afgraven van de ploegvoor een deel van de C-horizont werd verwijderd. Het hoogteverschil van ca. 30 cm met het vlak in de slechts enkele meters noordelijker gelegen werkput 5 geeft hierbij wellicht een indicatie over hoeveel werd afgegraven. Ondiepere sporen, waaronder schijnbaar ook een aantal van de zuidelijke buitenste palenrij, zijn daarbij verdwenen.

In **werkput 3** namen we in het noordelijke kwart van de sleuf een trapezoidaal spoor waar (**S 21**). De coupe toonde een sterk heterogene vulling van verzette moederbodem en teelaarde (fig. 16). Uit de vulling werden enkele verglaasde baksteenfragmenten en rundertanden gerecupereerd (vondstnr. 1). Mogelijk mogen we het spoor dan ook als een kadaverkuil interpreteren.

Fig. 16. Werkput 3, spoor 21: coupe.

De **werkputten 6 en 7** situeerden zich onmiddellijk langsheen de Smiskensstraat, buiten de contouren van de voormalige drukkerijloods. Ze werden aangelegd als testput om na te gaan of ook buiten de met keermuren afgebakende loodsruimte een afgraving van de teelaarde was gebeurd. Zo niet, dan kon op basis hiervan worden ingeschat hoeveel ook van de C-horizont bij die afgraving was verdwenen.

Net als in de vorige werkputten bleek echter ook hier de teelaarde afgegraven en vervangen door een zandig ophogingspakket. De afgraving werd dan ook schijnbaar over de volledige breedte van het perceel uitgevoerd.

Werkputten 4-5 (perceel 708E2)

Ten opzichte van de erg talrijke recente verstoringen in de zuidelijker gelegen werkputten bleek het archeologisch niveau op het perceel 708E2 relatief ongeschonden. De podzolatieverschijnselen en bioturbatie (dier- en wortelgangen), die in de vorige sleuven klaarblijkelijk waren weggegraven, waren hier duidelijk zichtbaar.

Ondanks de goede bewaringstoestand en leesbaarheid kon in de **werkputten 4 en 5** slechts één spoor worden vastgesteld (fig. 17). Het betreft een wellicht ovaal spoor dat zich deels in het profiel verder zette en slechts op een zestal meter afstand van de plattegrond was gelegen (**S 22**). De gelijkaardige vulling en mate van ontkleuring suggereren eveneens een relatie met de sporencluster.

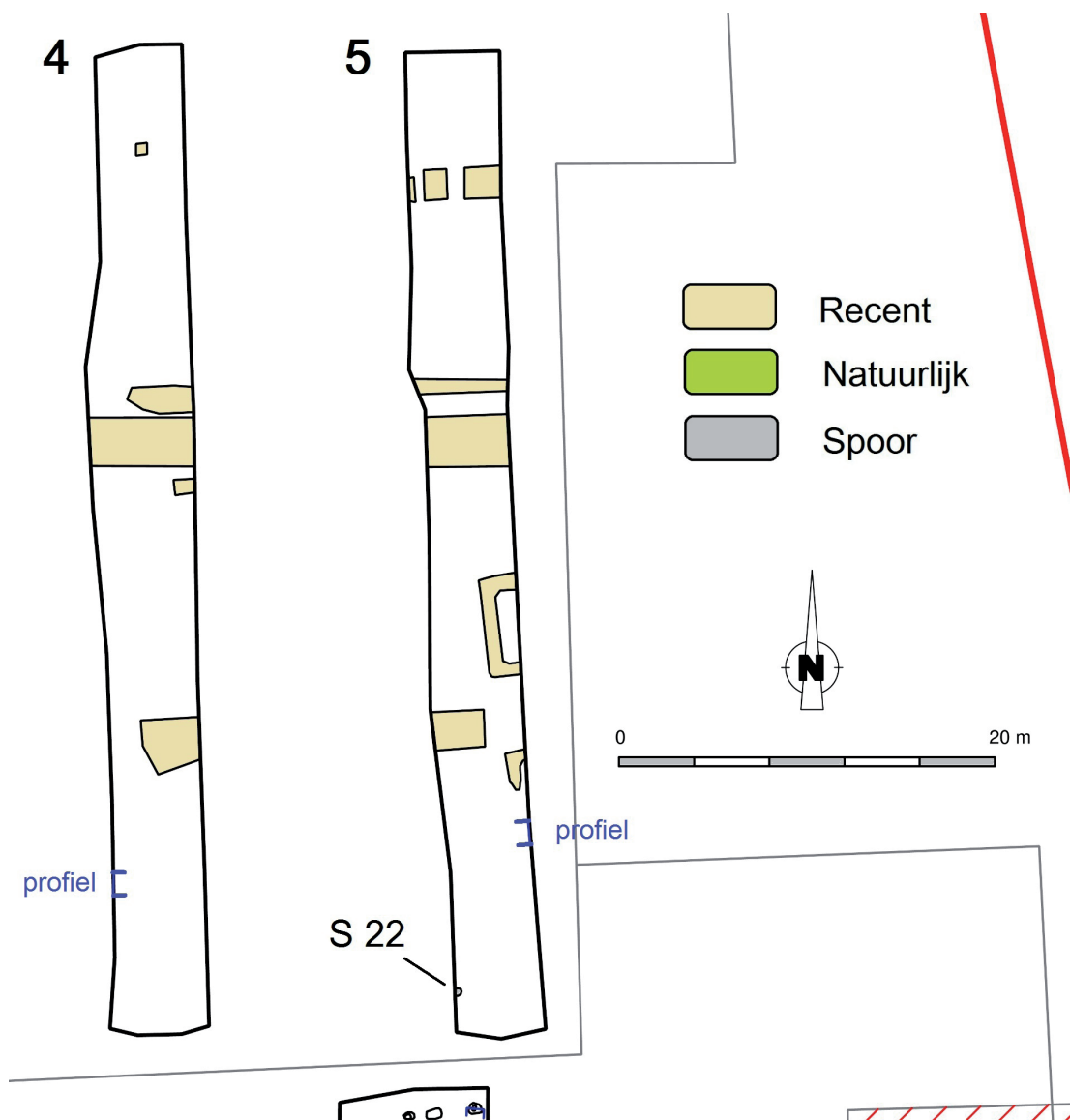

Fig. 17. Detail uit de allesporenkaart: perceel 708E2.

Werkput 8 (perceel 708D2)

Werkput 8 betreft een sleuf van ca. 20 m lengte die werd aangelegd in de voormalige groenzone van het projectterrein. Een eerdere sondage in deze zone had al uitgewezen dat het oorspronkelijke maaivlak was afgedekt met een dik pakket opgevoerde organische grond. Mogelijk gaat het hier om de teelaarde die op perceel 708C2 was afgegraven.

In het vlak werden slechts enkele natuurlijke verstoringen (plantkuilen) waargenomen (fig. 18-19). Vooral in de zuidelijke helft van de werkput werden deze sterk verstoord door uitgebreide recente vergravingen, klaarblijkelijk d.m.v. een getande kraanbak.

Te vermelden valt dat, ondanks de *in situ* teelaarde, geen podzoliseverschijnselen zichtbaar waren in het vlak. Dit is te relateren aan de situering van de werkput in de vallei van de Aa, en de nattere omstandigheden die daarmee samenhangen.

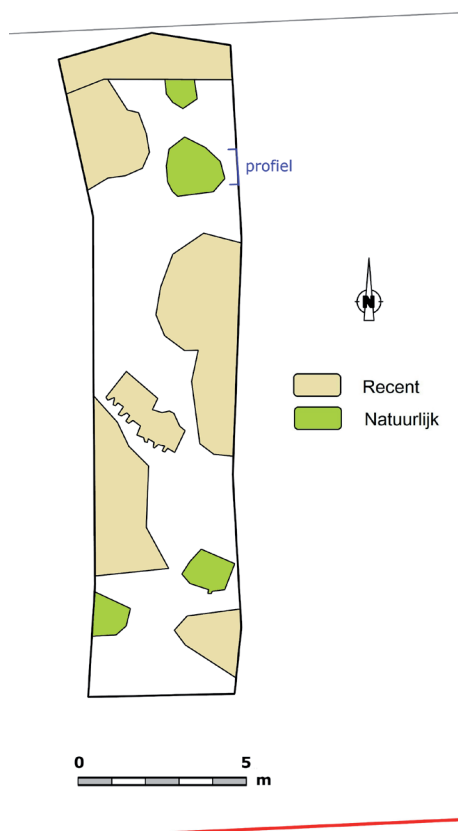

Fig. 18. Detail uit de allesporenkaart: perceel 708D2.

Fig. 19. Zicht op werkput 8 vanuit het noorden.

6.2.3. Assessment en basisanalyse van de vondsten en stalen

De beperkte hoeveelheid en aard van de vondsten (slechts één vondstcontext) laat geen gefundeerd assessment toe.

6.2.4. Chronologie en datering

Het erg schaarse vondstenmateriaal biedt geen chronologische houvast. Toch mogen we op zijn minst uitgaan van een bewoning uit de periode tussen ca. 1050 en 1200 n.Chr. Dit is gebaseerd op een typologische datering van de in werkput 2 vastgestelde plattegrond.

Er zijn geen sporen of losse vondstcontexten die met enige zekerheid aan een oudere of jongere occupatie kunnen worden toegeschreven.

6.2.5. Bewaringstoestand

Het afgraven van de bouwvoor – wellicht tesamen met een deel van de moederbodem (B/C) – betekent dat binnen het ‘middelste’ perceel 708C2 (werkputten 1-3 en 6-7) alleen de diepere sporen bewaard bleven. Dit blijkt ondermeer uit de relatief beperkte bewaarde diepte van de insteeken uitbraakkuilen van de gebouwplattegrond. Het is alleen dankzij hun relatief diepe fundering dat (een deel van?) de noordelijke wandpalen bewaard bleven: over het algemeen zijn de wandpalen minder diep gefundeerd dan deze van de structuurdragende staanderrijen en blijken ze dan ook verploegd. Dit was blijkbaar ook het lot van een deel van de zuidelijke wandpalen van het gebouw.

Het impliceert verder ook dat ondieper gefundeerde bijgebouwen en erfstructuren (schuurtjes, spiekers, veekralen, greppels, kuilen, ...) mogelijk eveneens (deels) zijn verdwenen. Diepere structuren als waterputten en bepaalde kuilen mogen wel verwacht worden. Wel moet opgemerkt worden dat zich onmiddellijk ten noorden van de plattegrond een ingeheide ‘keermuur’ bevindt. De aanleg daarvan heeft mogelijk een aantal sporen uit de cluster vernietigd.

6.2.6. Afbakening van de site

Tijdens het vooronderzoek werd de plattegrond van wellicht één bootvormig gebouw aangetroffen. Het is op dit moment niet duidelijk of het om een hoofd- dan wel bijgebouw gaat. Ondanks de mogelijkheid dat een deel van de sporen bij de afgraving van de teelaarde op perceel 708C2 is verdwenen, mogen we op basis van de quasi-afwezigheid van sporen buiten deze cluster uitgaan van een geïsoleerd erf. Er kan dan ook verwacht worden dat de waterput die bij een dergelijk erf hoorde, zich in de nabije omgeving van het hoofdgebouw bevond.

7. ADVIES

Op basis van het vooronderzoek mogen we uitgaan van de aanwezigheid van een geïsoleerd volmiddeleeuws erf uit de periode tussen ruwweg ca. 1050 en 1200 n.Chr. Een vervolgonderzoek in de vorm van een opgraving zou dan ook een belangrijke bijdrage kunnen leveren tot de kennis van dergelijke tot dusver weinig bestudeerde sites.

Ondanks de al bij al beperkte bewaringsdiepte van de sporen kan een kleinschalige opgraving ons inziens reeds een aanzienlijke kenniswinst opleveren. Ze laat wellicht toe een duidelijker zicht te krijgen op de typologie en datering van het gebouw, en de configuratie van het erf met bijhorende structuren als bijgebouwen, veekralen, waterputten en greppels te reconstrueren. Uit onderzoek op gelijkaardige sites blijkt overigens dat waterputten – met hun potentieel voor o.m. landschapsreconstructie – vaak vlakbij het huis liggen. Voor de periode 1050-1250, waarin het gebouw chrono-typologisch te situeren is, is dit meestal aan de kopse kant²².

Ondanks de verstoring als gevolg van de keermuur willen we, op basis van het vooronderzoek, dan ook graag een vervolgonderzoek adviseren in de vorm van een opgraving binnen een rechthoekige afbakening van ca. 53 x 73 m rondom het centrum van de plattegrond (fig. 20). Hiermee kan wellicht al heel wat duidelijkheid verkregen worden over de layout, dimensies en inplanting van het erf. De te onderzoeken zone zou in dat geval ca. 3435 m² groot zijn. In het geval dat sporen of structuren tijdens de opgraving tot buiten de afbakening blijken door te lopen wordt rondom deze sporen/structuren een extra zone van 10% (d.w.z. ca. 344 m²) opengelegd. De maximaal op te graven oppervlakte bedraagt op die manier ca. 3780 m².

22 Huijbers 2011: 96; Huijbers 2014: 388-389. Zie ook o.m. de sites Turnhout – Graatakker, waar de waterput op ca. 3 m van het hoofdgebouw lag (van Dijk 2016: 43), en Hove – Cuetegehem, met een waterput op slechts enkele meters van hoofdgebouw 11 (Debruyne *et al.* 2015).

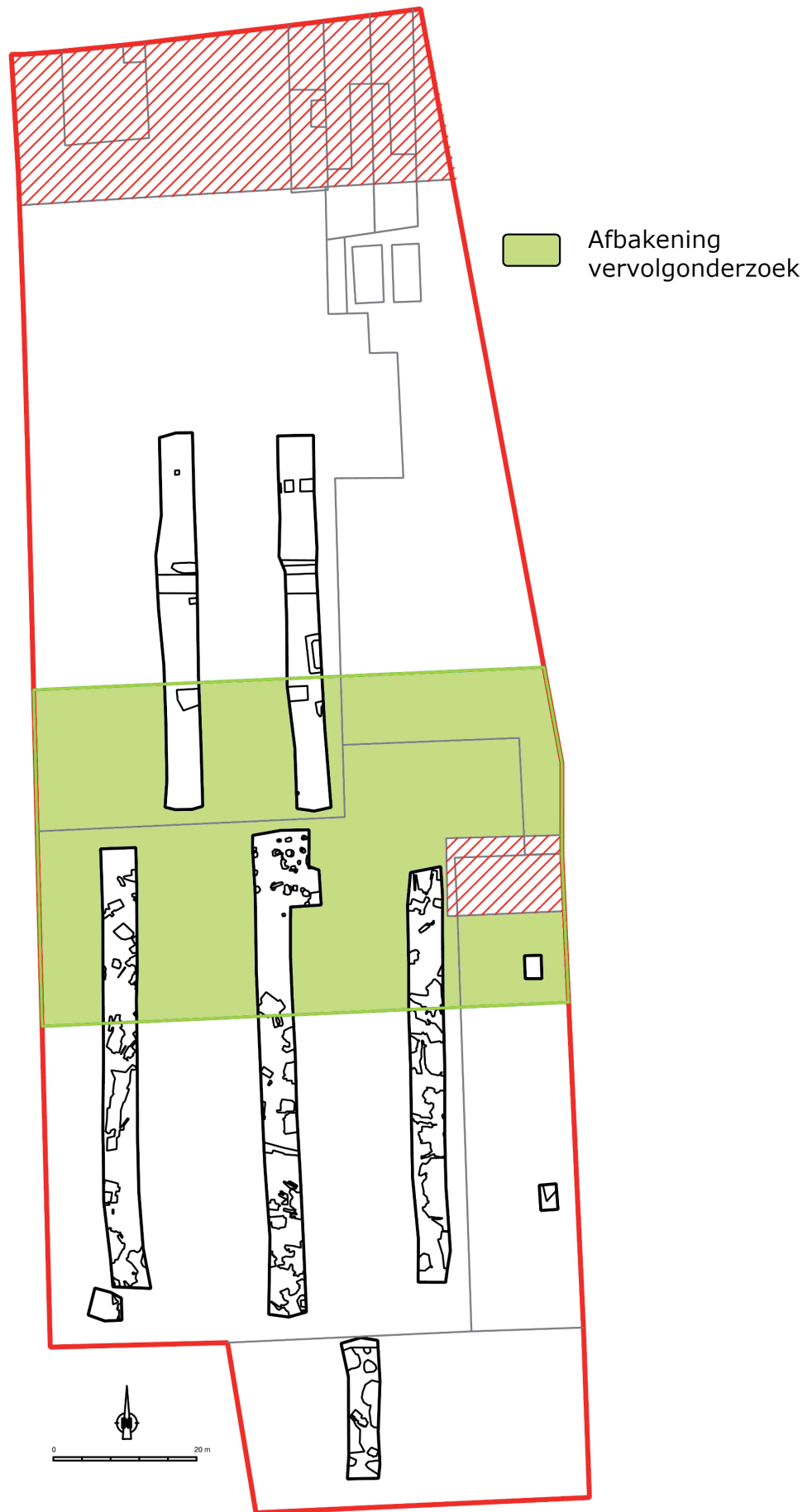

Fig. 20. Voorstel afbakening voor vervolgonderzoek (ca. 3435 m²).

8. SYNTHESE

Het onderzoeksterrein werd geprospecteerd d.m.v. zes proefsleuven, volgens een geschrinkt patroon en met een maximale tussenbreedte van ca. 18 m, en aangevuld met een kijkvenster en twee testputten. De breedte van de sleuven varieerde van ca. 4,5 tot 5 m.

Over een aanzienlijk deel van het terrein bleek de teelaarde volledig verwijderd. Daarbij scheen bovendien de moederbodem deels mee te zijn afgegraven. Dit alles impliceert dat in deze zone wellicht alleen de diepste archeologische sporen bewaard bleven.

Tijdens het onderzoek werd de plattegrond vastgesteld van een bootvormig gebouw dat op typologische basis in de volle middeleeuwen mag worden gesitueerd. Het is op dit moment niet duidelijk of het om een hoofd- dan wel bijgebouw gaat. Ondanks het feit dat een aantal van de zuidelijke wandpalen wellicht bij de afgraving van de teelaarde mee zijn verdwenen, betreft het een tamelijk goed bewaarde plattegrond. In een aantal van de sporen kon een paalnegatief worden herkend. Buiten de plattegrond werd slechts een zeer beperkt aantal sporen vastgesteld.

Een beperkt vervolgonderzoek van zo'n 3435 m² zou toelaten een duidelijker zicht te krijgen op de typologie en datering van het gebouw en zijn inplanting in het landschap.

9. BIBLIOGRAFIE

9.1. GERAADPLEEGDE LITERATUUR

ANNAERT R. 1998: Postmiddeleeuwse waterputten in de Herentalsstraat te Turnhout, *Taxandria* LXX, 115-118.

BALLE.A.G. & JANSEN R. (eds.) 2002: *Van mesolithicum tot late middeleeuwen, archeologisch onderzoek rond een fossiele beekloop te Herpen-Wilgendaal*, Archol rapport 11, Leiden.

BAZELMANS J. & THEUWS F. (eds.) 1990: *Tussen zes gehuchten: de laat-Romeinse en middeleeuwse bewoning van Geldrop – 't Zand*, Studies in prae- en protohistorie 1, Amsterdam.

DE BEENHOUWER J., ARCKENS M. & BERVOETS G. 2015: *Resten van laat-middeleeuwse bewoning aan de zuidrand van de historische kern van Turnhout. Turnhout Kruisbergstraat*, Fodio Rapport 11, Wijnegem.

DEBRUYNE S., ANNAERT R., CLERBAUT T., HANECA H. & LENTACKER A. 2015: Daar bij Groot Cueteghem Een rurale nederzetting uit de vroege en volle middeleeuwen te Hove, *Relicta Tijdschrift* 14, 205-286.

DELARUELLE S. & TOPS B. 2012: *Turnhout en de Grote Markt. De geschiedenis archeologisch bekeken*, Turnhout.

HUIJBERS A.M.J.H. 2007: *Metaforisering in beweging. Boeren en hun gebouwde omgeving in de Volle Middeleeuwen in het Maas-Demer-Scheldegebied*, onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Amsterdam.

HUIJBERS A.M.J.H. 2011: Peasant culture of the Meuse-Demer-Scheldt region during the High Middle Ages. Perception schemes and domestic cycles, *Medieval and Modern Matters* 2, 89-119.

HUIJBERS A.M.J.H. 2014: Huisplattegronden van agrarische nederzettingen uit de volle middeleeuwen in het Maas- Demer- Scheldegebied. In: LANGE A. G., THEUNISSEN E. M., DEEBEN J. H. C., VAN DOESBURG J., BOUWMEESTER J. & DE GROOT T. (eds.), *Huisplattegronden in Nederland. Archeologische sporen van het huis*, Amersfoort, 367-419.

JACOBS P., POLFLIET T., DE CEUKELAIRE M. & MOERKERKE G. 2010: *Toelichting bij de geologische kaart van België, Vlaams gewest. Kaartblad 15, Antwerpen* [online], <http://ebl.vlaanderen.be/publications/documents/60218> (geraadpleegd op 10 februari 2016).

LAUWERS B. & VAN NESTE T. 2016: *Brecht – Oudaenstraat 2015. Prospectie met ingreep in de bodem*, Rapporten van de Archeologische Dienst Waasland – cel Onderzoek 9, Sint-Niklaas.

ROYMANS N. & TOL A. 1996: *Opgravingen in Kampershoek en de Molenakker te Weert – campagne 1995*, Zuid-Nederlandse Archeologische Rapporten 4, Amsterdam.

SCHABBINK M. 1999: In geen velden of wegen. Een verdwenen middeleeuws gehucht in Someren, *Brabants Heem* 51, nr. 4, 129-139.

SCHELTJENS S., BERVOETS G., VERDEGEM S. & DELARUELLE S. 2012: *Rurale bewoning uit de volle middeleeuwen aan de Beukenlaan in Beerse*, AdAK Rapport 31, Turnhout.

THEUWS F., VERHOEVEN A. & VAN REGTEREN ALTENA H.H. 1988: Medieval settlement at Dommelen, *Berichten van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek* 38, 229-430.

VAN DIERENDONCK R.M., 1989: Archeologie en historie van een ontginningshoeve: de Kriekeschoor bij Bladel. In: VERHOEVEN A. & THEUWS F. (eds.), *Het Kempennproject 3. De middeleeuwen centraal*, Waalre, 15-25.

VAN DIJCK X.C.C. 2016: *Akkeren op de Graatakker, gemeente Turnhout*, RAAP-Rapport 3104, Weesp.

VAN HOOF L.G.L. & JANSEN R. 2002: *Archeologisch Onderzoek A50 te Uden - bewoning uit de ijzertijd en de middeleeuwen Een verkennend en een definitief archeologisch onderzoek te Uden-Schouwstraat in opdracht van Rijkswaterstaat*, Archol rapport 12, Leiden.

VAN KEYMEULEN A. 1966: Een zestiende eeuwse muntvondst te Turnhout, *Taxandria* NR XXXVIII, 165-172.

VAN RANST E. & SYS C. 2000: *Eénuuidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20 000)* [online], https://www.milieuinfo.be/dms/d/d/workspace/SpacesStore/417aadac-822a-4401-965e-ea9a4119f0a6/eenuuidige%20legende_bodemkaart.pdf (geraadpleegd op 5 februari 2016).

WOUTERS W., COOREMANS B. & ERVYNCK A. 1995-1996: *Landelijke bewoning uit de volle middeleeuwen in Herk-de-Stad (prov. Limburg)*, *Archeologie in Vlaanderen* 5, 159-177.

YPERMAN W. & SMEETS M. 2014: *Het archeologisch onderzoek in de Holleweg te Beerse*, Studiebureau Archeologie bvba, Archo-rapport 252, Kessel-Lo.

9.2. CARTOGRAFISCHE BRONNEN

AGIV Web Map Service s.d.: [online], <https://www.agiv.be> (geraadpleegd op 16 december 2016).

BOGEMANS F. 2005: *Quartaairgeologische overzichtskaart van Vlaanderen 1/200.000. In opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie* [shapefile].

10. BIJLAGEN

ALLESPORENKAART (PDF)

SPORENLIJST

VONDSTENLIJST

FOTOLIJST

TEKENINGENLIJST

TERREINFOTO'S

GEDIGITALISEERDE VELDTEKENINGEN

GIS-BESTANDEN (SHAPEFILES)